

ZBILJSKO I FANTASTIČNO U PREDAJAMA I LEGENDAMA CETINSKOGA KRAJA

Bilonić, Magdalena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:445177>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Književnost i zbilja

**ZBILJSKO I FANTASTIČNO U PREDAJAMA I
LEGENDAMA CETINSKOGA KRAJA**

**Studentica
Magdalena Bilonić**

**Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, 2023. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Predaje.....	5
2.1. Povijesne predaje.....	6
2.1.2. Hajduci.....	9
2.1.2.1. Andrijica Šimić	11
2.1.3. Vitezovi Vučkovići.....	13
2.1.4. Čudesna obrana Sinja.....	15
2.2. Etiološke predaje.....	18
2.3. Mitske predaje.....	20
2.3.1. Vile.....	21
2.3.2. Vila i vojnik	22
2.4. Demonološke predaje.....	22
2.4.1. Vještice	23
2.4.1.1. Vještica urekla momka.....	24
2.4.1.2. Otkrivanje vještica.....	24
2.4.2. Mora.....	24
2.4.3. Irudica.....	26
2.4.4. Babaroga	28
2.1.1. Đavao pretvoren u životinje.....	29
2.1.2. Plašila (utvare, prikaze)	30
2.5. Eshatološke predaje.....	30
2.5.1. Neudana Mara ustajala se iz groba i hodala.....	31
2.5.2. Duh u kući.....	31
2.6. Pričanja iz života	32
3. Legenda.....	33
4. Rječnik.....	35
5. Zaključak.....	40
Izvori.....	41
Vlastiti terenski zapisi.....	41
Kazivači:	41
Literatura.....	42
Sažetak	45
Summary	46

1. Uvod

Spominjanje usmene književnosti često kod današnjih ljudi konotira prošlost, niskoobrazovane seljake, seoske zabave i neuglednu književnost. Takav slučaj odraz je stvarnog društvenog stanja koje je nažalost još uvijek daleko od naprednog. U razvijenim zemljama usmena književnost njeguje se, čuva i s ponosom prezentira. Iako je još Petar Hektorović ukazao na važnost zapisivanja usmenoknjiževnih oblika, zbog njihove iznimne društvene i umjetničke vrijednosti, u Hrvatskoj se tek njenim osamostaljenjem pojavio značajniji interes za ovaj tip književnosti i tradicijsku kulturu.¹

Nije bila rijetkost ni pojava da je usmena književnost, nazivana još narodnom i seoskom, prema svojim jezičnim, odnosno umjetničkim ostvarenjima, bila vrjednija i cjenjenija od pisane književnosti. Jedan od argumenata koji ide u prilog takvom opredjeljenju jest činjenica da anonimni autor probire one riječi iz jezičnog bazena koje semantički najbolje prijanjaju u smislenu cjelinu njegova djela. Može se reći da kod anonimnog autora ne postoji kolebanje oko ispravnosti odabira nekih riječi ukoliko one značenjski korespondiraju s cjelinom. U slučaju pisane književnosti selekcija jezičnih elemenata posljedica je brojnih filtriranja koje provodi autor pod snažnim utjecajem društvenih očekivanja.²

Međutim, i usmena i pisana književnost čine ukupnost duhovnog, ljudskog, kulturološkog, antropološkog i etnološkog znanja. U objema književnostima podatci su jednakovrijedni jer prvenstveno ovise o stvaralačkim mogućnostima korisnika jezika. Ipak ova dva tipa književnosti razlikuju se u odabiru motivsko-tematskih i izražajnih podataka i u načinu organizacije teksta.³

Usmena književnost preteča je današnje pisane odnosno umjetničke književnosti. Unatoč činjenici da umjetnička književnost od svojih početaka crpi književne oblike i motive iz riznice usmene književnosti, usmena književnost kao takva nije nestala. Iako nije u središtu interesa znanosti o književnosti, usmena književnost i dalje postoji među narodom, posebice u ruralnim predjelima, kao njihov vjerni životni suputnik, u dobru i u zlu, u slavlju i u

¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 12.

² *Narodne lirске pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963., str. 182.

³ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 134.

tugovanju. Spominjući interferenciju usmene književnosti i različitih ljudskih životnih situacija, dotiče se aspekta prigodnosti usmene književnosti. Međutim, usmena književnost povezana je na mnogobrojne načine sa sveukupnom zbiljom, odnosno onim što čovjek doživljava kao zbilju. O tome što je zbilja, a s druge strane što je pak fantazija, jedna je od problemskih tema ovoga rada. Brojni su primjeri u usmenoj književnosti koji na neki način otapaju granice između zbiljskog i fantastičnog. Iako se to događa gotovo u svim usmenoknjiževnim oblicima, u ovom radu promatrat će se suodnos zbilje i fantazije, specifično u predajama i legendama. Nastojat će se detektirati koliko predaje i legende korespondiraju stvarnosti i na koje načine se od iste stvarnosti odmiču. U radu se otvara i pitanje koliko je moguće tvrditi da je ono što danas smatramo zbiljom uistinu zbilja, a ono što smatramo maštovitom ljudskom kreacijom koja obitava u usmenoj književnosti uistinu samo fantazija. Živimo u vremenu postmodernizma kada se propitkuju razni aksiomi na kojima počivaju današnja društva i kulture. Iako se doima kako takav pristup nije zaobišao ni jedno područje ljudske znanosti, čini se da se mnoštvu otvorenih pitanja koji proizlaze iz riznice usmene književnosti ne pridonosi dovoljno pažnje. Cilj propitkivanja svega onoga što se podrazumijeva možemo reći da nije nužno ni primarno destrukcija dotadašnjih postulata. Svrha propitkivanja moglo bi se reći da je prije svega slijed i proces promišljanja koji će omogućiti bolje razumijevanje određenih pojava i sadržaja i time činiti društvo kompetentnijim za razumijevanje sama sebe. Stoga, u ovom će se radu težiti razumijevanju i sagledavanju onoga što nalazimo u usmenoj književnosti s konstantnim referiranjem na ono što se uvriježilo kao zbiljsko. U kontekstu ove tematike, zbiljsko je ono što se smatra znanjima u područjima društvenih i humanističkih znanosti, pri tom se prvenstveno usmjerava na povijest koja kao takva najviše oblikuje ljudsku percepciju stvarnog u prošlosti. Iako autori pisane, odnosno umjetničke književnosti uglavnom inspiraciju crpe iz života, postoje brojni primjeri plodnosne interferencije usmene i pisane književnosti u kojima su autori zahvaćeni austom usmene književnosti i tradicije stvorili velebna djela iznimne

umjetničke vrijednosti.⁴ Na primjer, autori brojnih povijesnih romana pišu upravo prema različitim predajama i legendama, a ne povijesnim enciklopedijama.

Uloga i značaj hrvatske usmene književnosti u očuvanju hrvatskog nacionalnog i vjerskog identiteta uistinu je neprocjenjiva.⁵ Ujedno, hrvatska usmena književnost

⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 13.

⁵ *Isto.*, str. 13.

podrazumijeva ukupnost usmenoknjiževnih ostvaraja koji se međusobno razlikuju koliko i život i kulturni habitus svih područja heterogenog hrvatskog teritorija. Usmena književnost Cetinskog kraja bogata je zbog različitih kulturoloških utjecaja na to područje kroz povijest. Turski, talijanski, francuski, njemački i slavenski utjecaji, svaki na svoj način doprinose usmenoj književnosti ovog kraja i čini ju baš takvom kakva jest. Koliko je tradicija, pa i sama usmena književnost, važna i cijenjena na ovom području govori činjenica da se dobar dio običaja zadržao u narodu, a sve ono što je nestalo iz praktične uporabe još uvijek živi kroz sjećanja i priče starijih. Izreke, poslovice, pjesme, usmeno-retorički oblici, priče i sve ostalo što sačinjava duh ovog kraja, odražava način i specifičnosti života u ovom kraju te na neki način ispoljava samu prirodu i karakter ljudi odgajanih u simbiozi sivog kamena i zelenih livada. Usmena književnost zrcali istinsku stvarnost određenog vremena i prostora. U njoj nema cenzure, odnosno sve što je u narodu to je i u usmenoj književnosti. U vezi s tim, zanimljiv je slučaj da prema tvrdnjama većine kazivača mitološka bića nisu samo akteri u usmenoj književnosti, već stvarne pojave čije postojanje ima uporište u svjedočenjima starijih pokoljenja, a u koje i sami vjeruju. U Cetinskom kraju to je samo jedan od primjera kontradiktorne simbioze kršćanske religije i sklonosti vjerovanju u razna fantastična bića i njihove moći. Neupitna je pojava da stariji žitelji Cetinske krajine u velikoj mjeri razmišljaju i žive u duhu usmene književnosti koja ponekad njihov život čini fantastičnom zbiljom.

2. Predaje

Predaja je vrsta priče čiji se integritet temelji na vjerovanju u istinitost onoga o čemu ona svjedoči, odnosno njena sadržaja.⁶ Zbog značajke da je vjerovanje u sadržaj ispričanog kriterij za određenje predaje, da se naslutiti njena prikladnost za prenošenje vjerskih učenja. Uistinu je značajna njihova zastupljenost u svetim knjigama, kako monoteističkih, tako i politeističkih religija.⁷ Brojni primjeri potkrjepljuju raznovrsnost predaja, ali i njihovu funkciju koja je uglavnom estetska ili životna.⁸

Najučestaliji kriteriji prema kojima se predaje usustavljaju jesu motivski, tematski i funkcionalni, ali ima i drugih. Iako je u poetici književnosti *Proppova tematska podjela* na pet vrsta (etiološke, povijesne, mitološke, legende, priče iz života) najprihvaćenija, ona svakako ima svojih manjkavosti, ponajprije u pogledu eshatoloških i demonskih predaja koje

⁶ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005., str. 12.

⁷ Dragić, Marko, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, *Suvremena pitanja* 22, Mostar 2016., str. 68.

⁸ Marinović, Ivana, *Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriježskog kraja*, Bosna Franciscana, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, godina XXVII, br. 50, Sarajevo, 2017., str. 293.

nije najpogodnije svrstati u unificiranu skupinu s mitološkim predajama. Nedostatak se očituje i u svrstavanju legende u klasifikaciju predaja, a koja posjeduje dovoljno specifičnosti za njeno zasebno razmatranje.⁹

Na temelju svega navedenog, Dragić je oformio vlastitu podjelu predaja u kojoj za razliku od Proppa izdvaja eshatološke i demonske predaje iz mitoloških kao dvije zasebne vrste, a legende osamostaljuje i izdvaja iz sustava predaja.¹⁰

2.1. Povijesne predaje

Povijesne su predaje usmene interpretacije prošlosti određenih pojedinaca koje su zaživjele u određenoj društvenoj zajednici te se nametnule kao važna polazišta u doživljavanju i percepciji događaja i ljudi iz prošlosti. Budući da su obično prenošene s koljena na koljeno brojne predaje doživjele su određene varijacije i nadopune tijekom vremena. Ove predaje mogu obuhvaćati stvarne povijesne događaje, ali također mogu sadržavati i elemente mitova ili simboličkih priča koje su važne za kulturu i identitet zajednice. Međutim, važno je naglasiti da predaje koje obuhvaćaju stvarne povijesne događaje ne mogu se izjednačiti s povijesnim događajima. U mnogim povijesnim predajama možemo vrlo lako naići na mitske elemente iz agrafijskog i pretkršćanskog razdoblja.¹¹ Naime, povijesne predaje u konačnici su interpretacija određenog događaja iz perspektive nadarenog pojedinca čija se umjetnička vrijednost ovjerava u svakom sljedećem prijenosu *od usta do usta*. Nikako se ne treba isključiti sposobnost povijesne predaje da pobliže dočara i time oživi jedan segment prošlosti.

Ipak, opasan je pristup odbacivanja mogućnosti interferencije povijesti i povijesnih predaja, kao njenog umjetničkog pandana, jer povijesne predaje mogu uvelike utjecati na daljnji razvoj povijesti u određenoj sredini. One u velikoj mjeri oblikuju percepciju prošlosti, utječu na vjerovanja, vrijednosti i običaje te potiču ljude na njegovanje određenog načina života.

Povijesne predaje mogu biti važan dio kulturne baštine jednog naroda ili zajednice. One mogu ojačati osjećaj pripadnosti, identiteta i kontinuiteta, čime pridonose osjećaju zajedništva i tradicije.

2.1.1. Patnje, progoni i stradanja Hrvata pod osmanskim vlašću

⁹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 273.

¹⁰ *Isto.*, str. 273.

¹¹ *Isto.*, str. 274.

Najjasnije i najveće naznake potresnih stradanja, patnji i progona Hrvata od strane Osmanlija bile su niz događaja koji su prethodili i slijedili nakon pada Bosne. Padom Bosne brojne Hrvate koji su živjeli na njenom teritoriju u to vrijeme obilježile su potresne sudbine. Velik je broj Hrvata ubijen, protjeran, a žena obeščašćen. Postoje procjene da je u to vrijeme 400 000 Hrvata pobjeglo pred Osmanlijama od čega ih je čak pola, odnosno 200 000 ubijeno u bijegu prema boljem odnosno Austriji, Hrvatskoj, Italiji i drugim kršćanskim mjestima.¹² Međutim, pad Bosne nije označavao samo stradavanja Hrvata u Bosni već je taj događaj nagovijestio sve tragične sudbine koje su tek imale zateći Hrvate u Hrvatskoj. Zbog teritorijalne blizine Bosne i Dalmatinske zagore, preciznije Cetinske krajine, na tom su području nedugo nakon Hrvati počeli proživljavati osmanski teror. U Cetinskoj krajini jasan pad pod milost i nemilost Osmanlija označen je osmanskim činom osvajanja utvrda Čačvina i Nutijak 1513. godine.¹³

Na Čačvini su Turci živili, imali su svoje građevine u samoj tvrđavi i oko tvrđave, a izgradili su i bunare sa južne strane. A od đivera je bila živa voda takozvana na Bristu, tu i danas ima vode, samo je teško k njozi doć jer je veliki krš. Legenda priča da je tu bila i velika voda, ali da su je Turci zatvorili bivolskom kožom. Tu se može nać vode u najvećoj suši. Na Čačvini su stalno živili poreznici i dobro oružana posada, koja je čuvala taj sektor i u potrebi priskočila i drugim svojim u pomoć.¹⁴

Do oslobođenja Cetinske krajine 1648., Osmanlije su svojim zločinima sipali strah među lokalnim stanovništvom. Neki od najučestalijih i najgnjusnijih zločina koje su provodili za vrijeme okupacije bili su „Pravo prve bračne noći“, „Danak u krvi“ i „Šetnja opanaka“ koja se prvenstveno veže uz Kosovo i Metohiju. U Cetinskoj krajini kao i u dobrom dijelu ostatka Hrvatske i u Bosni i Hercegovini brojni mikrotoponimi dobili su nazive prema potresnim predajama o djevojkama i ženama koje su izgubile svoje živote ne bi li sačuvale

¹² Isto., 327.

¹³ Isto., 334.

¹⁴ Sikirica, Nikola, *Legende istorinske u krajevima Centinske doline* Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 1979., str. 159-160.

vlastitu čast.¹⁵ Takve djevojke i žene ne samo da su ostale upamćene među narodom kao heroine već se i mjestima gdje su izgubile svoje živote pripisuju razne moći.

U nastavku se navodi jedna od predaja koja svjedoči o jednom od brojnih zločina nad kršćanskim djevojkama u to vrijeme.

Meni je baba uvijek spominjala tu neku Ivu u kamenu. Sad ja ko dite nit me je bilo briga šta je to ni šta baba govori. Kašnje kad je baba umrla znala bi i mater dikad spomenit, a to bi obe uvijek spominjale kad bi mi dica krenila plakat, slale bi nas Ivi u kamenu. i tako ja mater tada pitala ko je ta Iva u kamenu. Ispade da je Iva u kamenu jedno misto u selu di je bilo brdo kamenja, ima ga i sad, a zovu ga tako jer se govori da je pod njim ta nesritna Iva šta su je Turci zadavili. Govore za nju da je bila s ovcan tu priko dana i da su došli Turci i pitali je ima li vode. Ona in kazala da nema ni za se, a i da ima da bi prije dala ovcan nego njima. Na to su se oni nakostrišili ki vuci na nju i udavili je golin rukan. Tu di su je Turci ostaviili, tu i stoji, samo šta su stine priko nje.¹⁶

Spominju se u predajama i svatovska groblja koja su primjer masovnih ubojstava. To su mjesta za koja se govori da su mjesto počinka svatova ubijenih od strane Turaka koji su za cilj imali oteti nevjestu. Poznat je i izraz „kameni svatovi“ koji je poznat još i kao naslov jedne od pripovijetki Augusta Šenoa. U Otoku Sinjskom postoji i „svatovsko groblje“.¹⁷ Kako se uz pogibiju svatova u vrijeme Turske okupacije uvijek veže motiv kamena, možemo primijetiti i u sljedećem isječku.

Na Vedrinama su izginiili svatovi kad su prišli priko Cetine ispod Borinovca. Ta je pogibelj označena velikim kamenima, ali legenda ne označava čiji su bili svatovi. A također na Vedrinama ima stećak velik bez natpisa, a dotran izdaleka, jer blizu njega nema kamenja.¹⁸

¹⁵Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga: Tragovi tradicije, znakovi kulture* (Zbornik u čast Stipi Botici) (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb, 2018., str. 284.

¹⁶ Kazala mi je 2023. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

¹⁷Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga: Tragovi tradicije, znakovi kulture* (Zbornik u čast Stipi Botici) (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb, 2018., str. 285.

¹⁸ Sikirica, Nikola, *Legende istorijske u krajevima Centinske doline* Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 1979., str. 165.

O pojavama masovnih ubojstava nad Cetinjanima potvrđuje i sljedeći isječak iz legendi Nikole Sikirice.

U Jabuci iza Vlake jesu zvane Grebčine i legenda kaže da je tu bio zbig, koji je se sklonija u Klačardama više Krkine ograde, gdi je bilo šumovito i kamenito, i legenda kaže da je bilo zbiga oko tri iljade, i netko je izdao i Turcii su jii istrali na čistac a sve ji pobili. I to se misto i danas zovu Grebčine.¹⁹

2.1.2. Hajduci

Naime, nakon pada Bosne, kao što je već spomenuto, velik je broj kršćana s tog teritorija krenuo prema hrvatskom teritoriju. Jedni od njih bili su i Uskoci koji su se prometnuli u vješte izvršitelje naredbi Mlečana. Oni su bili ti koji su upadali u susjedne hrvatske krajeve i na taj su se način borili protiv tadašnje pošasti zvane Osmanlije. Za razliku od Uskoka koji su ostali zapamćeni kao neupitni heroji tog vremena, što dočaravaju predaje i epske pjesme o Ivi Senjaninu, Stojanu Jankoviću i vitezovima Vučkovićima, status hajduka pomalo je diskutabilan zbog različitih mišljenja koja su nerijetko u potpunosti oprečna.²⁰ Jedni ih smatraju razbojnicima, a drugi pak to njihovo razbojništvo stavljaju u mističan veo osebnog altruizma. Razlog takvim oprečnostima u mišljenju o hajducima leži u činjenici što su postojale različite skupine hajduke koje su karakterizirala i različita ponašanja. Hajduci Zulumčari (turski hajduci) ona su skupina hajduka zbog koje su hajduci zavrjedili negativne konotacije. Oni su bili ti koji su napadali kršćane. S druge strane, među kršćanima opet su postojale dvije skupine hajduka; hajduci razbojnici koji su pljačkali i radili zločine čak i među lokalnim stanovništvom, tj. nisu bili usmjereni samo na neprijatelje i hajduci osvjetnici koji su bili usmjereni na borbu protiv osmanskih okupatora što njihovo djelovanje usko povezuje s djelovanjem uskoka.²¹ Među narodom hajduci su ostali upamćeni većinom kao zaštitnici naroda, posebice onih najugroženijih. O njihovim zaštitničkim postupcima saznajemo iz brojnih legendi i predaja o najpoznatijim hajducima, a to su Mijat Tomić, Rošaharambaša (Ivan Bušić) i Andrijica Šimić.²² U sljedećoj predaji spominju se hajduci u

¹⁹ *Isto*, str. 163.

²⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 348.

²¹ *Isto*, str. 351.

²² Dragić, Marko, *Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk: Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja* 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, str. 293.

svom ne baš tipičnom kontekstu. Dok većina predaja o hajducima iste heroizira, moglo bi se reći i mistificira, u ovoj predaji naglasak je na hajduštvo kao stil življenja koji do izražaja dolazi u ne tako junačkim okvirima.

U istoj ogradi i kući opet su se tri brata odlučila na ajdukovanje. I jednom na Veliku gospojinu u Sinju bili su sva tri jer je to veliki dernjak pa nisu bili primitljivi, a bili su i mladi, i zapazu djevojku koja je se njima dopadala. A djevojka je bila iz Bosne Višnjlića. I oni odu naprlid na Vaganj, i kad je ona izašla sa svojim durgaricama, oni nju uhvate, a ove rastraju i nju povedu. Jedan je ujtio za jednu ruku a drugi za drugu a treći je išao ozada, i kad bi se ona uhvatila za granu, ovaj treći bi sabljom osjekao granu i produži naprid. I kad su je doveli, stariji je brat oženijo, i on je je oženio, a ona je toliko djelovala na nje da ji je otarasila od toga zanata i svela ji je u Vedrine gdi su oni imali svoju zemlju i kuću.²³

Ova predaja zanimljiva je i u pogledu odnosa muškaraca i žena. Nepobitna je činjenica da su kako u prošlosti, tako i u usmenoj književnosti, koja istu tu prošlost zrcali, muškarci bili dominante u svim segmentima života, od obiteljskog okružja do širih društvenih sfera. Ova predaja započinje u znaku tog pristupa (hajduci, tj. muškarci otimaju djevojku čime iskazuju svoju dominaciju), no u konačnici dolazi do obrata u kojem isti ti muškarci odbacuju svoj dotadašnji stil življenja i posvećuju se obiteljskom stilu života (žena mijenja muškarce, čime ona pak iskazuje svoju dominaciju). Za ovu predaju moglo bi se reći i da demistificira hajduke jer ih se prikazuje kao bića s uobičajenim ljudskim odlikama.

Najznačajniji je svatovski i ajdučki sukob, u kome su svi izginili. Svatovi su bili iz Liskovače i vodili su djevojku od Šipica ispod Voštana. Stari je svat govorio da ne iđu priko Mašota jer tuda ajduci češće krstare, pa može kako doć do sukoba, već da iđu priko Kamenska, ali ostali svatovi nisu tjeli slušati svatskog starešinu, već su odlučili ići priko Mašota. I kad su izašli na Mašote, tu su treviili ajduke i veselo i jedni i drugi se sastadoše i za junačko zdravlje upitaše, i sjedoše na ledini i svatovi povadiše vino te piju veselo u raspoloženju. Ali jednom nesrećom naleti srna između njii i ajduci zapucaju u srnu, ali je nijedan ne pogodi, a mladoženja reče: »Kakvi ste vi borci pa srnu ispred sebe niste kader

²³ Sikirica, Nikola, *Legende istorinske u krajevima Centinske doline* Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 1979., str. 164.-165.

pogoditi, a vidićete kako ću je ja pogoditi!» On se skoči na konja i uze koplje i poleti za srnom i dostiže je i pogodi je kopljem i na koplju je donese. Ali uto zapucaše ajduci i ubiju mladoženju, i mladoženja padne mrtav sa srnom. A kasnije je postavljen kamen i na kamenu srna i koplje, koje i danas stoji za uspomenu. Ostali svati su se dali sa ajducima u borbu i sve je izginulo, i jedni i drugi, ostao je sam djever i djevojka. I djever baci za se djevojku i stane š njome bižati. Ajdučki starešina potegne se iz puške i ubije djevera i djevojku, i oni panu mrtvi, i to djevojka padne po njemu glavom. I njihov obilužje kameno ostane, da se kamen na kamen naslonijo, kao nevista na djevera. A sada više od živi nema nitko osim ajdučki starešina i svatski starešina, i oni dva uperu puške jedan u drugog i u jedan čas omaknu oba puške d oba pogiinu. I tako su postavili kamene uspomene gdi je koji pao. Najdonji je djever i djevojka. Tu nije ostalo oka za svidoka ni od jedni ni od drugi. Samo su bili svidoci čobani koji su čuvali stada tuda, pa kad je se zametniila borba, oni su ostupili, ali su gledali sve kako je se borba odvijala. Za tako tragičnu sudbinu svatova i ajduka narod iz Liskovače i Voštana su obilužili tu tragediju, tako da i danas sve to u kamenim prikazima može čovjek viditi u slikovitom prikazu.²⁴

U ovoj se predaji kristalizira raznovrsna problematika. Pogibija svatova u usmenoj predaji, kao što je već spomenuto u ovom radu, vezivala se uz napade Osmanlija na svatove, s ciljem otimanja nevjeste. U ovoj predaji imamo jednak motiv napada na svatove, ali bez jasnog cilja i s razlogom koji leži u osjetljivosti ljudskog ega. Naime, hajduci napadaju mladoženju koji im je povrijedio ego time što je uspio pogoditi srnu dok oni tu istu srnu netom prije nisu uspjeli pogoditi. Osnovni razlog pogibije je taj što su se svatovi oglušili na savjet najstarijeg svata. U tom jasna je i didaktična tendencija ove predaje koja šiti i njeguje primat znanja i mišljenja starijih. O tome je li se ovo uistinu dogodilo dalo bi se raspravljati. Međutim, je li to u konačnici i bitno kad je prava zbilja u ovoj predaji ljudska narav i zamke koje sama sebi priređuje.

2.1.2.1. Andrijica Šimić

Andrijica Šimić najpoznatija je ličnost među hajducima na području Dalmacije i Hercegovine. Rođen je 22. studenog 1833. u Alagovcu kod Gruda. Bio je sin ocu kmetu hadži Mahmudu Tikvini iz Mostara. Isti hadža doveo je i Andrijicu kao svog slugu u Mostar

²⁴ Isto, str. 165.

gdje je proveo 10 godina.²⁵ Krasila ga je iznimna osjetljivost na nepravdu što je dovelo i do njegova prvog istupa na agu Ćurka, što nije slučajnost, jer je upravo on nanosio najviše zla hrvatskom narodu. Iako se sama narav Andrijice Šimića postavlja kao dovoljan razlog za njegov odlazak u hajduke, postoji nekoliko situacija u Andrijičinom životu za koje se vjeruje da su ga u konačnici usmjerile na odlazak u hajduke. Prva je situacija ta da je konačna odluka bila u trenutku kada je ispred ljubušskog kadije iskazao nezadovoljstvo i izjavio da odlazi u hajduke, a druga je situacija u kojoj mu je Turčin obeščastio sestru, nakon čega ga je Andrijica Šimić usmrtio i bacio u provaliju.²⁶ Krasni ga i nadimak hercegovački Robin Hood koji je prvenstveno zaslužio svojim ustrajnim zalaganjem za siromašne. Gledati na Andrijicu Šimića kao na junaka može se kroz prizmu makijavelističke filozofije. Šimićeve altruistički ciljevi u očima naroda opravdavaju sva sredstva kojima se koristio da bi ih ostvario. 1866. prvi je put završio u zatvoru pod turskim vlastima iz kojeg je uspio pobjeći dvije godine nakon čega se vratio onome zbog čega je i završio u zatvoru, odnosno hajdukovanju. Prema predajama svojim je hajdukovanjem pokrivaio područje od Rakitna preko Doljana, Imotskog, Kupresa, Livna, Glamoča i Vrlike.²⁷ Učestala su bila njegova hajdukovanja po Kamešnici;

Voštane selo je ispod vrhunca Kamešnice, viš kog sela su se odigravale značajne stvari. Povrih sela ima jedna gomila, i na toj gomili je bila u stara zemana kovačnica, na kojoj se vide ostaci kovački predmeta. Poviš sela su takozvane Mašote, tu ima i bunara, tu na Mašotima ima spomenika stećaka još iz doba kralja Tomislava. Tu se nalazu spomenici od izginuli ajduka i svatova, o kojim ćemo vam pisati. A tu je bilo dugo pazar između Bosne i Dalmacije, i tu su se vršile razmine dobara između sobno (trgovina). Tu je i Andrija Šimić zalazio i imao svoje ortake, osobito Akrap Andrija i Frano, kad je se Andrija Šimić u njihovoj staji sukobija sa Turcima oko vatre, kad su se mokri sušili.²⁸

Deset godina nakon što je pobjegao iz prvog tamnovanja, Andrijica Šimić upao je u zasjedu blizu Imotskog gdje je ostao bez cijele svoje hajdučke družine, a i sam se jedva

²⁵Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 411.

²⁶Dragić, Marko, *Hajdučki harambaša Andrija Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk*: Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020., str. 296.

²⁷Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga*: Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botici) (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb, 2018., str. 292.

²⁸Sikirica, Nikola, *Legende istorinske u krajevima Centinske doline* Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 1979., str. 165.

spasio. Pobjegao je kod kuma Ante Garca misleći da se spasio, no njegova zaštita bila je kratkog vijeka. Uskoro ga je Ante Garac predao austrijskim vlastima koji su davali novčanu nagradu za Andrijičinu glavu. Andrijica je kuma pozdravio s kletvom *Dabogda moje noge nad tvojom glavom bile.*

O veličini njegova lika među narodom govori i to što je 29 godina nakon oslobođen i dočekan na Splitskoj rivi među mnoštvom naroda.²⁹ Upravo je HNK Hajduk dobio ime prema Andrijici Šimić čime se odala počast svemu onome što on predstavlja, a to je okrenutost narodu, zaštita, pomoć, djelovanje, visoko moralni ciljevi i ustrajnost. Tekst u nastavku potvrđuje da je obožavanje hajduka Andrijice Šimića među narodom nastavilo živjeti u obožavanju HNK-a Hajduk.

Kad se bilo pročulo da je car pomilovao hajduka Šimića te da on ima stignuti pod Split, za tri dana zasebice mnoštvo naroda na svaki sat i po danu i po noći čekalo je doti jednu lađu koja je stizala iz Trsta misleći da je u njoj Šimić. Po gradu se na sve strane govorilo: Dolazi Šimić! Od velikih kiša na splitskoj obali bilo je gliba nazuvuk, ali svjetina nije gledala, već kao začarana trčala je da vidi hajduka Šimića. On je stigao u Split, dne 17. prošlog mjeseca (17. prosinca 1901.) i nastanio se kod Mije Gotovca Lečevčanina. Odma u petak jutrom svjetina je bila opkolila Gotovčevu krčmu, željna da vidi Šimića. Redari su neprestano stražarili i odalećivali puk. Pošto je hajduk Šimić glasan po cijeloj Dalmaciji (...)³⁰

U konačnici Andrijica Šimić preminuo je od kapi u kući svog izdajice Ante Garca s kojim je pokopan u istom grobu u Runovićima jer je kum umro dva dana prije Andrijice što ga je u grob smjestilo podno Andrijice. Andrijičina kletva se ostvarila i njegove su noge uistinu završile Anti Garcu nad glavom.³¹

2.1.3. Vitezovi Vučkovići

Knezovi Vučkovići slavni su vitezovi oko kojih se veže više predaja i poetskih tekstova. U kapitalnom djelu hrvatske književnosti, Razgovoru ugodnom slovinskom Andrije

²⁹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 411.

³⁰ Marijanović, Dragan, *Priče iz Hercegovine: kraj Andrijice Šimića* (24. travnja 2016.), <https://www.hercegovina.info/hercegovina/mostar-hercegovina/price-iz-hercegovinekraj-andrijice-simica-106355/106355/> (pristup 22. srpnja 2023.)

³¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414.

Kačića Miošića, spominje se nekoliko pripadnika loze Vučkovića. Neki od njih su Serdar Miše Vučković, Serdar Tadija Vučković, Vitez Božo Vučković, Vitez Zec Vučković, Serdar Stipan Vučković i Fra Pavle Vučković koji dan as u Cetinskoj krajini uživa najveću popularnost.³² Fra Pavle Vučković bio je brat također spomenutog serdara Tadije. On je bio zarobljen i smješten u tamnicu U Bagdadu i Carigradu na šest godina nakon čega je pobjegao u Ramu. Nakon toga u Rami je organizirao i ostvario svoj najvažniji pothvat, a to je iseljenje Ramljaka i Duvnjaka koje se dogodilo 1687. Iseljivali su se na područje zaštićeno od Turaka, odnosno ono koje je pod Mletačkom okupacijom, u ovom slučaju to je bila Cetinska krajina. Veliku slavu i hvalu među stanovništvom Cetinske krajine zavrijedio je i izgradnjom samostana i crkve u Sinju 1698.³³ Etiologiju prezimena Vučković Andrija Kačić Miošić objašnjava predajom da se u plemenitoj obitelji Nemanovića rodio sin Vučko prema čijem se imenu nazivalo sve njegovo potomstvo, ali i brdo Vučkovine gdje je rođen. Oko dolaska Vučkovića u područje Cetinske krajine postoji više predaja koje su zatečene na livanjskom prostoru. Jedna predaja kazuje da su Vučkovići, u vrijeme kada su živjeli na brdu Vučkovine kod Livna, doživjeli veliku podvalu jer ih je susjed iz zavisti prema slavnoj obitelji nagovorio da počaste tek pridošle Turke vinom i svinjetinom. Naime, tada su Turci tek pristigli u njihove krajeve i o njima se nije puno znalo, a taj susjed znao je dovoljno da bi smjestio Vučkovićima. Turci su čin iznošenja odojka i vina pred njih shvatili kao provokaciju i poubijali su velik dio Hrvata koji su se zatekli u toj kući. Tek nekolicina se uspjela spasiti jer su bježali u smjeru obližnje šume, a nisu se zaustavljali do Senja te su kasnije nazvani Senjskim uskocima jer su se tamo osvećivali Turcima.³⁴ Budući da su im poneki Hrvati uspjeli pobjeći zahvaljujući nepreglednosti šume, Turci su naredili veliku sječū šuma što u stvarnosti potvrđuju i svjedočanstva živućih ljudi koji su na livanjskom području kopajućī zemlju na dubini od 30-40 cm nalazili debele panjeve.³⁵ Druga predaja donosi da su današnji Vučkovići u Sinju potomci momka koji je ubio beg zbog prava prve bračne noći, a bio je iz obitelji Vučkovića. Naime, nakon što je ubio bega i svoju mladu pobjegao je u Sinj, a mjesto gdje ih je ubio po njemu je nazvano Vučkovine.³⁶

³² Dragić, Marko, *Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i tradiciji* Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja 52. (3-4) Split 2003, str. 292.

³³ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 357.

³⁴ Dragić, Marko, *Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i tradiciji* Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja 52. (3-4) Split 2003, str. 293.

³⁵ *Isto*, str. 293.

³⁶ *Isto*, str. 293.

2.1.4. Čudesna obrana Sinja

Iako narod Cetinske krajine u brojnim predajama još uvijek pamti zla nastala za vrijeme Osmanske okupacije, nijedan događaj ne živi više među narodom od veličanstvene obrane Sinja. Naime, obrana Sinja od Turaka uistinu je čudesan događaj koji se svi Cetinjani, a posebno Sinjani diče stoljećima u nazad. Vjerovati u djevicu Mariju, a ne vjerovati u Gospu Sinjsku, u ovom kraju praktički je nemoguće. Čudesna obrana sinja među vjernicima iz ovog kraja jedna je od glavnih manifestacija postojanja i moći djevice Marije.

Priča o tom događaju kreće još od Rame i svih događaja koji su tamo prethodili. Moć djevice Marije tada se očitovala kroz gospinu sliku koja se prije nego je donesena u Sinj nalazila u Rami, a tamo ju je donio Jakov Markijski u 15. stoljeću.³⁷ U Rami je preživjela nekoliko katasrofičnih događaja iz koji je izašla neoštećena. Riječ je o nekoliko turskih okupacija crkve u kojoj se nalazila, ali i njeno paljenje koje su podmetnuli pravoslavci s Vukovskog i Ravnoga kod Kupresa.³⁸ Za vrijeme masovnog egzodusa katolika iz Bosne i Hercegovine nakon bitke kod Beča 1683., Fra Pavao Vučković s ostatkom fratara bježao je iz Rame u krajeve pod Mletačkom zaštitom ne bi li se spasili, a sa sobom su ponijeli i dragocjenu sliku gospe. O tome kako je teško bilo Ramskim fratrima dok su ostavljali svoju crkvu i samostan, odnosno svoj dom za sobom najbolje govori sljedeća pjesma koju je Grgur Martić zapisao "iz usta" guslača Davida Prlića, a koju nalazimo i u Markovićevoj knjizi Sinj i njegovo slavlje.

*Povedošē fratre i popove,
Ponesošē Gospinu priliku,
Uz nju ide dvanaest fratara,
I pođošē k Sinju bielomu.
Od biele odmaknuše crkve,
Žao bilo Matić gvardijanu,
Žao bilo prebiele crkve.
Na crkvu se često obziraše:
Prevari se: ujede ga guja!*

³⁷ Sv. Jakov Markijski (Marche (Picenum) kod Montepandonea, 1. rujna 1394. – Napulj, 28. studeni 1476.) znameniti je misionar koji je djelovao u Bosni, Konavlima, Slavoniji, Srijemu i dr. O tome više: Marko Dragić, Sveti Jakov Markijski u predajama i legendama Hrvata, Jakov Markijski i njegovo djelovanje u Bosni: zbornik radova. Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet; Deževica: Župa Gospe Snježne, 2016, str. 241-260.

³⁸ Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 153.

*Natrag se je odmah povratio,
Pa zapali prebielu crkvu.
Kako ju je fratre zapalio,
Odmah se je mamom pomamio.
Sinjani ga mladi uhvatiše,
Svezaše mu ruke naopako.
Svezana ga k Sinju dovedoše,
To se čudo nadaleko čulo.³⁹*

Međutim, nisu se odmah nastanili u Sinju, neko vrijeme boravili su u Splitu i Dugopolju, a gospina slika u Sinj je stigla još kasnije jer je nisu htjeli prenijeti dok ne izgrade crkvu i samostan.⁴⁰ Čudesna obrana grada Sinja dogodila se 14. na 15. kolovoza u ljeto 1715 te se u čast tome svake godine trči Sinjska alka. Međutim, opsada Sinja započela je već 8. kolovoza. Turci su topovskim napadima četiri dana nasrtali na Sinj, što je Sinjane nagnalo na očajne molitve pred Gospinom slikom koja se tada nalazila na oltaru sv. Barbare u crkvici sv. Mihovila u Sinjskoj tvrđavi koja im je koliko toliko pružala zaštitu od direktnog napada Turaka. Mehmed paša koji je upravljao turskim vojnicima zapovjedio je opći juriš 14. kolovoza, ali koji se nije dugo održao među turskim napadačima. Naime nakon nekog vremena, turski vojnici davali su se u bijeg pred strahom, koji je bio očito bio veći od straha od sablji kojima su ih paše udarali i tjerali u nastavak napada, jer se nijedan vojnik nije dao zaustaviti u bijegu. Tu noć u Sinju je izginulo oko 10 000 vojnika, a ostatak se povukao u Livno. Oni turski vojnici koji su uspjeli preživjeti govorili su o mističnoj ženi koja je svaku noć za vrijeme opsade Sinja šetala po zidinama grada.⁴¹ Postoji uistinu mnogo različitih predaja o događajima koji su neposredno prethodili velikoj obrani Sinja, a u nastavku se navodi jedna od njih.

Ćaća ti je meni uvijek pripovida o tome kako je gospa spasila od Turaka. Ko šta je tebi mater čitala one pepeljuge i snjeguljice tako san ti ja ćaću uvijek molila da mi priča o gospi. Sliku gospe su ti oni popi, franjevci, donili iz Rame. Bila je ona gori u crkvici na

³⁹ Marković, fra Ivan, Sinj i njegovo slavlje, Dionička tiskara u Zagrebu, 1898., str. 39.

⁴⁰ Dragić, Marko, Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 153.

⁴¹ Isto, str. 165.

Kamičku, al bi slika pobigla doli u varoš u draču, govoriya je ćaća u kupinicu. I oni kako je vrata, ona opet pobigne i tako su doli napravili crkvu kad je već Gospina volja takva bila. Al u to su ti počeli navaljivat Turci, sliku vratili naši gori na Kamičak i sve šta je od ljudi ostalo otišlo je gori. Već su Turci dobrin poubijali našega svita kad eto nji i prid Sinj. Malo tog našeg svita šta je ostalo molilo se dva dana i dvi noći prid Gospinon slikon, nisu mogli ništa drugo ni pomislit kad je Turaka bilo ko mušica. Kad dođe 15.8. i Turci ti popadaše, neki su umirali odma, neki bi klonili satrveni od bolesti, ćaća je govoriya od proliva i tu bi ti se ja dite smijala ki navijena. I eto to ti je šta mi je govoriya kako je Gospa spasila od Turaka.⁴²

Sve zahvale za obranu njihova grada Sinjani su pripisivali djevici Mariji, odnosno gospinoj slici pred kojom su se molili unutar zidina tvrđave. U znak zahvalnosti sliku su okitili zlatom, a dan danas takva se nalazi u crkvi Čudotvorne Gospe Sinjske gdje je mnoštvo ljudi i dan danas okuplja na molitvu. Moći Gospe Sinjske još su desetljećima nakon na usluzi Cetinjanima koji joj se zavjetuju.

Na žeženj palili bi se svitnjaci u Sinju i cilon kraju. Najčešće su zavite imale žene zavitnice, mi ih tako zovemo. One koje su dolazile iz daljega često bi noćivale i po cesti ako nigdi drugo ne bi bilo mista. Je li svanilo one šta su imale velike zavite puzale bi na kolinima u procesiji šta bude. Procesija krene prid crkvon, bude tu sila ljudi, a svako moli za svoje potrebe, neko zdravlje, neko sriću, a neki i za pare. Moja bi ti svekrva uvik u prve redove išla u procesiju pa bi gledala u sliku neće li joj se gospa nasmijat jer kaže ona da će ti se onda uslišit molitve. Prije su to skoro sve žene tako običavale gledat. Neka je svako ima svoje za šta će molit, ali isto su svi molili za kišu da padne jer tada bi najveće žege bile i tribalo je ljudima vode da in uspije u vrtlu.⁴³

⁴² Kazala mi je 2020. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

⁴³ Kazala mi je 2018. Anđelka Tomašević (djev. Bugarin) rođena 1943. u malom selu Podi pokraj Graba (okolica Trilja).

2.2. Etiološke predaje

Etiološke predaje su priče ili mitovi koji objašnjavaju podrijetlo nekog običaja, pojave, imena ili fenomena. Ove predaje često se prenose usmenom tradicijom i imaju svrhu pružanja odgovora na pitanje "zašto" nešto postoji ili se događa na određeni način. U usmenoj književnosti, etiološke predaje su vrlo značajne jer prenose duboko ukorijenjene kulturne vrijednosti i običaje.⁴⁴ Primjeri etioloških predaja uključuju mitove o stvaranju svijeta, porijeklu prirodnih fenomena poput munje, oblaka ili planine, priče o podrijetlu određenih običaja ili rituala, kao i legende koje objašnjavaju podrijetlo imena mjesta ili ljudi. Etiološke predaje isprepliću se u osnovi s definicijom ostalih predaja jer etiološke predaje nerijetko nastaju na mitskoj, povijesnoj, eshatološkoj, legendnoj razini i demonološkoj razini.⁴⁵ Kreativnost u etiološkim predajama očituje se u činjenici da takve priče obično sadrže fantastične elemente i mitološke likove. Njihova uloga u društvenoj zajednici prvenstveno je didaktična. Naime, one pomažu zajednicama da razumiju i povežu se s prošlošću, prirodom i okolinom. Također, pripovijedanje ovih predaja često se prenosi s naraštaja na naraštaj i igra važnu ulogu u očuvanju kulturnog identiteta.⁴⁶ Neke od etioloških predaja iz Cetinske krajine navedene su u nastavku rada. U njima dolazi do izražaja sklonost da nam etiološke predaje donose puno više od odgovora na pitanje *zašto se nešto zove kako se zove*. Iz njih doznajemo mnogo o prilikama i načinu života u vrijeme kada je nešto nazvano te o ljudima i karakteru koji su oblikovali u okolnostima bitno drukčijima od današnjih. U prvoj navedenoj predaji spominje se učestala situacija u kojoj Turci siluju djevojke lokalnog stanovništva.

Jednom posada sa Čačvine, četvorica, odu uvečer na silo u Vrpolje. I u Šušnjare su bile čet'rti djevojke i mater jim bolesna, a imale su jednoga brata, koji je otišao prije na sijelo. Ali po njegovu povratku kući, u kući zateče tu četvoricu Turaka gdi mu siluju sestre. A on se dokopa sjekire i posiječe sva četiri pa skupi što je mogao na konja, i sestre uprtu na se što su mogle, a mater metni na konja između žita, ostali imetak odnese u nikog prijatelja u selu, a on se uputi put Velića, pa priko Ržišta na Kosmaš. Ali kako mu je majka bila bolesna i uzbuđena, ona umre na putovanju na Kosmašu i oni je tu zakopaju, i danas se njezin grob nalazi na Kosmašu. A oni produžu u Vedrine i odu u Šušnjarinu glavicu u

⁴⁴ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 415.

⁴⁵ Isto, str. 416.

⁴⁶ Isto, str. 415.

*gustu šumu i sakriju se u sušanj. Legenda tvrdi da su se oni i prozvali po šušnju Šušnjare.*⁴⁷

U drugoj predaji prepričava se istup jednog Čačvinjskog junaka koji je želio osloboditi tvrđavu Čačvinu od turskih okupatora.

*Čota izađe na čistinu i vikne iza svega glasa pašu da mu iziđe na megdan. Paša pogleda na Turke, a i Turci u nj, i paša izađe na megdan, ali ubrzo Čota pogubi pašu, a iza plota skočiše Čotini borci i udariše silnom brzinom na Turke, nekoliko ji pogubiše, a ostali se dadoše u big uzbrdice put Jelinka. A Čotini borci ji teraju, ali pošto su Turci uvik poviše pa ji mogu tuć kamenjama i povlačiti se, u toj uzbrdici pogine nekoliko naši boraca. Žuro pogine kod jednog velikog kuka, tako da se i danas nazivlje Žurin kuk, a ima još niki mlista kod koji su još niki poginili i ostale su uspomene.*⁴⁸

U malom mjestu Grab pokraj Trilja poznate su tzv. Samardžića mlinice koje su nekada plijenile pozornost zbog bogatstva koje su bile vlasniku, a danas su jedna od turističkih atrakcija u triljskom kraju, kao i izvor rijeke Grab na kojoj se mlinice nalaze. U nastavku se navodi predaja koja rasvjetljava kako se razvijalo vlasničko pitanje mlinica.

*U Grabu su Turci imali svoju džamiju, i to je bila u sredini današnjeg groblja. Paša je tu stanovao, ali kad je pošla čiska da očisti teren vas od Turaka i došao red na Grab, a paša ispred nji pobigne put Poda. Za njim borci iz Sinja, i sustigne ga Grabovac iz Sinja na vrh brda ispod Poda, i tu ga ubije Grabovac. I za nagradu dadu mu mlinicu pašinu sa šest mlina, i ta je se mlinica zadržala u Grabovca do devetnestog stoljeća, te je je prodao Samardžiću.*⁴⁹

Danas je vlasnik mlinica Baćo Samardžić koji je već sedma generacija mlinara iz te obitelji od kada su mlinicu otkupili.

Osim Samardžića mlinica u Grabu je poznata i mlinica Albertuša uz koje se također vezuje zanimljiva predaja.

⁴⁷ Sikirica, Nikola, *Legende istorinske u krajevima Centinske doline* Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 1979., str. 160.

⁴⁸ *Isto*, str. 160.

⁴⁹ Sikirica, Nikola, *Legende istorinske u krajevima Centinske doline* Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 1979., str. 162.

A čitavi Vrabač darovao je bivši mirač nekome Alberti i plus mlinicu u Grabu, koja se i danas zove Albertuša. Legenda tvrdi da je Alberto odija uz mirača i pomagao mu, i čak priko vode da mu je prinio pseto. Rečeno je da mu je dao vas Vrabač za to, a mlinicu plus, kao i platu. Alberto je bio Talijan, a bit će i domečtar, zato mu je i dao. Alberto je livadu tu veliku i mlinicu zadržao za se sve do drugog svjetskog rata. Imao je svoga slugu koji mu je s tizim upravljao i sla mu te prihode, a on je redovno živio u Italiji. Ornu zemlju dao je na livel Livajićim i Delićim, i oni su mu davali taj livel sve do 1930. god.⁵⁰

U ovoj predaji saznaje se kako je velik dio grapskog teritorija završio u vlasništvu Talijana koji je, iako na toj zemlji nije boravio, pronašao način kako će se njome okoristiti. Sljedeća predaja već je spomenuta i iskorištena u ovom radu u dijelu rada o povijesnim predajama. Navodi se opet kako bi se na primjeru istaknula odlika etioloških predaja da počivaju na osnovama nekih drugih, a u ovom slučaju je riječ o povijesnim.

U Jabuci iza Vlake jesu zvane Grebčine i legenda kaže da je tu bio zbig, koji je se sklonija u Klačardama više Krkine ograde, gdi je bilo šumovito i kamenito, i legenda kaže da je bilo zbiga oko tri iljade, i netko je izdao i Turdi su jii istrali na čistac a sve ji pobili. I to se misto i danas zovu Grebčine.

Ova predaja, osim što problematizira masovnu pogibiju naroda, objašnjava i etiologiju naziva lokaliteta *Grebčine* nastalog od izraza *greb ~ grob*.

2.3. Mitske predaje

Mitske predaje podvrsta su predaja koje prema *Proppovoj* tematskoj klasifikaciji sadrže i eshatološke i demonske (demonološke) predaje. Međutim, eshatološke i demonske predaje svojom specifičnošću zaslužuju samostalnost podvrsta jer su eshatološke predaje usmjerene na bića koja su ustajala iz grobova kako bi ukazala na zločin počinjen nad njima, a demonske predaje prvenstveno se razlikuju po nužnosti glavnih likova da budu zli kako bi se demonska predaja realizirala kao takva. U tom kontekstu mitske predaje promatrat će se odvojeno od eshatoloških i demonskih.⁵¹

⁵⁰ Isto, str. 162.

⁵¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414.

Za mitske predaje karakteristično je pripovijedanje o vilama i povijesnim osobama kojima su narodnom selekcijom dodijeljene nadnaravne moći. Neke od povijesnih osoba kojima je narod sklon pripisivati takve sposobnosti jesu Marko Kraljević, Janko Sabinjanin, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijica Šimić. Ono što je zajedničko svim mitskim predajama o vilama, bez obzira na podneblje u kojem nastaju, činjenica je da su se vile pojavljivale samo noću. Ono po čemu se međusobno razlikuju jesu djela tajanstvenih moći koja im se pripisuju. Svim mitskim predajama zajednička je i učestala razvijenost fabule, a uglavnom se pripovijedaju kao memorati.⁵²

2.3.1. Vile

Vile su česta mitološka bića u narodnim predajama, kako u hrvatskim tako i u predajama drugih slavenskih naroda. Ipak, slavenska mitologija nije jedini habitus vilinskog svijeta. Naime, u brojnim svjetskim mitologijama spominju se bića koja opisom odgovaraju vilama. U hinduističkoj i budističkoj mitologiji nazivaju ih *apsarama*, a u grčkoj mitologiji *nimfama*. U većini slavenskih mitologija spominju se i *rusaljke*, odnosno vodene vile koje su prema nekim predajama zapravo preobražene rano preminule djevojke i žene. Uočena je i poveznica između izraza *rusaljke* i brojnih slavenskih naziva za blagdan Duhova. Npr. Slovenci ga nazivaju *Risale*, Česi *Rusadle*, a Hrvati u južnoj Dalmaciji *Rusalije*.⁵³

Među narodima se razlikuju i pripovijedanja o nastanku vila. Zanimljivo je pripovijedanje Hrvata o nastanku vila zbog povezanosti s biblijskom tematikom što još jednom potvrđuje simbiotičan odnos hrvatske usmene književnosti i kršćanske religije. Naime, prema jednoj hrvatskoj inačici Bog se sažalio nad Adamom i Evom nakon progonstva pa je odlučio spustiti se na zemlju vidjeti kako žive. Adam i Eva zatajili su Bogu broj djece jer ih je bilo sram što ih imaju mnogo. Na njihov odgovor Bogu da imaju šestero djece, a ne dvanaestero, Bog je uzvratio: *Koliko vidljivih, toliko nevidljivih*; te su potom od zatajene djece nastale vile koje postoje do dana današnjeg.⁵⁴

U slavenskoj mitologiji, odnosno hrvatskoj, vile su gotovo pa uvijek prikazane kao žene iznimne ljepote u dugim, češće bijelim, rjeđe plavim haljinama. Prepoznatljive su i po dugim zlatnožutim kosama, redovito modrih ili zelenih očiju koje zajedno s cvjetnim vijencima na glavama okrunjuju njihovu ljepotu. Jedino što na njihovom tijelu kontrira

⁵² *Isto.*, str. 429.

⁵³ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 63.

⁵⁴ Dragić, Marko, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa*; Godišnjak Titius 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 220.

savršenstvu njihove pojave postojanje je magarećeg ili konjskog kopita ili kozjeg papka umjesto jedne noge. Međutim, taj tajanstveni segment igra važnu ulogu jer u slučaju da netko izda njihovu tajnu o posjedovanju jednog kopita ili papka vile čine zlodjela. Dok god njihova tajna ostaje tajnom, vile su ljudima naklone i na usluzi.⁵⁵ Prema predajama vile su zavodile mladiće javljajući im se u snu, liječile su, pomagale nejakim pastirima, junacima dojavljivale vijesti o Turcima, djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju i sl. Kao važna vilinska moć smatrala se i sposobnost pomlađivanja ljudi na blagdan rođenja svetog Ivana Krstitelja. Aluziju na tu vilinsku moć nalazimo u Držićevoj *Noveli od Stanca*.⁵⁶

2.3.2. Vila i vojnik

U Čačvini još uvijek narodom kruži priča čiji je svjedok i glavni lik bio živ do prije par godina. Priču prenosimo u obliku u kojem ju je iznosio njen glavni akter:

Još kad smo bili dica, mladići, ja i moji vršnjaci imali smo običaj igrat se u šumi iznad kuća. Litnjin večerima znali smo kasno kući dolaziti jer je u šumi bilo bolje nego u vrućin kućama. U šumi smo vodili razgovore s ženama kakvih nije bilo u nijednom selu. Takvu lipotu viđali smo u toj šumi i nigdi više. Sve su one bile u bilin haljinama, a noge su in bile ka magareće, ali sićan se da to nikad nije smetalo ni meni ni ostalima. Vraćali smo se večerima kasno a svojim istinu nismo govorili. Niko za to nije zna jer nismo tili da i drugi krenu bauljat po "našoj šumi". Kasnije kako je svak otiša svoj puten druženje sa ženama iz šume zaboravili smo. Završio sam ja tako zarobljen kod komunista i nikad mi gore u životu nije bilo nego tih pet tjedana. Prošlo tako pet tjedana kad je meni prid očima usrid noći stvorila se jedna od onih žena u šumi i izvela me. Koliko god puta ispriča ovo uvijek se sam sebi nasmijem iako znam da je bilo baš tako kako kažen. Zvale se one vile ili kako drukčije ne znam, ali da mi je spasila život to znam. Od kad me izbavila nisan vidia ni nju a ni druge.⁵⁷

2.4. Demonološke predaje

Demonološke predaje pripovijedaju o bliskim susretima ljudi s mitskim bićima negativnih konotacija kao što su *vještice, stuhe, irudice, kuga, kućibabe, vukodlaci, čaratani,*

⁵⁵ Kelava, Josipa. 2018. *Mitske predaje posušškoga kraja*, Bosna franciscana, 48. Sarajevo: Franjevačka teologija, str. 279.

⁵⁶ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 64-65.

⁵⁷ Kazala mi je 2018. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

đavao, orko, mačić; zloguke ptice te razna *plašila, prikaze, utvare*. Sva ta bića iz demonoloških predaja nazivaju se demonima, odnosno onostranim bićima.⁵⁸ Ono što su vile s jedne strane, to su demoni s druge. Dok vile, odnosno mitske predaje, projiciraju ostvarenje ljudskih fundamentalnih potreba i želja (pomaganje, izliječenje i sl.), demonološke predaje reflektiraju ljudske dubinske strahove. Zbog insuficijencije znanstvenih činjenica i promišljanja, ljudi su uzroke, posebice negativnih ishoda, tražili u onostranim bićima.⁵⁹ Tipičnost koja se vezuje uz sva demonološka bića u predajama jest njihovo pojavljivanje izričito u kasnim noćnim satima i posjedovanje nadnaravnih moći. Iako su bliske bajkama u pogledu spajanja ovostranog i onostranog, od bajki se razlikuju po početnoj odrednici svih predaja, a to je nužnost vjerovanja u njihovu istinitost.⁶⁰

2.4.1. Vještice

Kao i vile, vještice su česte pojave u usmenoj književnosti brojnih zemalja, u bajkama, ali i u povijesnim vrelima koja svjedoče o bešćutnom odnosu tadašnjih vlasti prema tzv. ženama vješticama. Ženama vješticama smatrale su se najčešće one žene koje su prekršile određene *tabue* ili nisu poštivale društvene, moralne ili vjerske norme. Točnije, vješticama su se pripisivala zlodjela koja bi se dogodila u mjestu čime su se krivnje rješavali stvarni počinitelji. Vještice su bile poput krpe na koju su se lijepile sve društvene nečistoće.⁶¹

Teror nad ženama vješticama trajao je stoljećima, od prve spaljene vještice 1275. u Tuluzi do posljednje spaljene 1793. u Posanu. Iako se već spomenulo pojavljivanje vještica u bajkama, važno je naglasiti da su vještice u bajkama bezimene i zle dok su u predajama to stvarne osobe. Prema narodnim predajama i vjerovanju vještice su stvarne žene koje su sklopile pogodbu s đavlom potpisujući je krvlju. Đavao je ženama davao natprirodne moći, a one njemu zauzvrat dušu. Univerzalna je vizija o vješticama koje lete na metli s grbavim leđima i dugim nosom. Vjerovalo se da vještice izvode monstruozne čine kao što su jedenje djece, bludničenje s đavolom, gušenje u snu, izazivanje raznih bolesti i ludila i sl. Pripisivala im se i moć preobrazbe, na način da im duh izlazi kroz usta pretvorivši se u crnu muhu koja se zatim preobražava u neku drugu životinju koja čini zlo ljudima. Smatralo ih se

⁵⁸ Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 81.

⁵⁹ Širić, Josipa. 2015. Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, str. 389.

⁶⁰ Marinović, Ivana, *Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega*, Bosna Franciscana 51, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, 2019. str. 193.

⁶¹ Šešo, Luka Which Woman is a Witch? The Stereotypic Notions about Witches in Croatian Traditional Beliefs. *Studia ethnologica Croatica*, 24 (1), 2012. str. 195.

nositeljicama nesreće i bacačicama uroka na ljude. Također, postoji čitav sinonimski niz za imenovanje takvih žena. Osim vješticama nazivale su se i *morama*, *štrigama* (*štringama*), *coprnicama*, *babama* i *stuhama*.⁶²

Još jedna narodna priča za koju njezini pripovjedači tvrde da je istina i da je tako bilo. Vrijeme radnje seže u sredinu dvadesetog stoljeća. Pripovjedačica i sama tvrdi da se sjeća glavnih likova iz priče, ali da je samu priču čula tek kasnije.

2.4.1.1. Vještica urekla momka

*U nas u selu u Čačvini bia ti je živia jedan lipi momak kojemu se divilo i staro i mlado. Jedan dan porid njiova vrtla prošla je žena iz susidna sela koja se nije često pojavljivala na Čačvini. Prošla je pored matere i sina koji su bili u vrtlu i urekla momka (kojim riječima u priči se ne navodi). Mater je otrčala kod svećenika, a momku je rekla da ostane u kući i neka se zaključa. Svećenik je sasluša zabrinutu mater i molia uru vrimenta bez da je sta dok je ona plakala ko kišna godina. Nakon ure molitve pop je materi mirno reka da će je prid vratima dočekat crni pas kako leži, a u kući će sve bit gotovo. Jadna mater pošla kući, a da nije ni znala šta popove riči pravo znače. Kad je došla kući imala je šta i vidit, prid vratima crni pas, a iza njizi mrtvi sin.*⁶³

2.4.1.2. Otkrivanje vještica

*Još u vrime kad san bila dite od desetak godina u mom su selu stavljali ljudi komad pancete nataknete na štapu u sredini guvna. Radili su to kad je u selu bilo veliko zlo, a razloga se nije znalo. Ako bi priko noći nestalo pancete sa štapa virovali su ljudi da je u selu kakva vištica.*⁶⁴

Sama kazivačica navodi kako joj je ta metoda traganja za vješticom danas uistinu smiješna jer u to vrijeme u selu je bilo gladnih ljudi više nego sitih i jasno je da se neko usrećio klopkom za vješticu.

2.4.2. Mora

⁶² Vidi: Marko Dragić, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 261-278.

⁶³ Kazala mi je 2018. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

⁶⁴ Kazala mi je 2018. Iva Bilonić (djev. Sučić) rođena 1940. u Tijarici.

More su u hrvatskoj narodnoj tradiciji djevojke koje su se povještatile. Postoje u predaji dva načina na koja mora nastaje; prvi način je da se djevojčica rodi u košuljici, a drugi način je da ju rodi majka vještica. Općenito se s demonskim pojavama često borilo bakanjem, odnosno molitvom protiv uroka, pa takav je slučaj i s morom. Kada bi se rodila djevojčica u košuljici prema brojnim predajama trebalo je izgovarati sljedeću basmu: *Nije ni vila ni vištica nego prava kršćanica*. Postoje razne inačice basmi protiv mora, ali svim je zajednički upravo ovaj dio.⁶⁵ Etiološki gledano naziv mora dolazi od karakteristika te demonske pojave koja prema predajama *mori* čovjeka. One su svoje žrtve napadale tijekom noći te im cilj nije usmrtiti žrtvu već je izlagati patnji i mučenju.⁶⁶

*More su ti stare cure, znači ove šta se nisu udavale, koje su se povištatile. U nas su stari uvijek govorili o njima i ne bi ti to bila samo jednau selu, uvijek je bilo više ti mora. Dolazile bi po noći čoviku u sobu, ovisi na koga bi se namirile i onda bi do jutra gušile ga. To bi ti nasilo na prsi, ne moš disat, ne moš se maknit, to svi koji su pričali da su doživili kažu da ne mogu opisat te muke od more. I zamisli ti sad prije ljudi bi se tribali dizat u zoru, ajde u polje, ajde vamo, ajde tamo, a ti kakvi moš bit kad te cilu noć mučilo. Nisi se ti moga ni sklonit od nje, nemaš di pobić. To je ulazilo kroz bravu od vrata, kroz ono malo prostora od okna od ponistra i vrata.*⁶⁷

Postoji i predaja o tome da su neki uspjeli uhvatiti moru, iako je u tradiciji ona opisana kao nevidljiva te samim time neuhvatljiva. Naime, ako bi je neko uspio uhvatiti tijekom noći i držao je do prvih pijetlova, onda bi se ona vratila u svoj prvobitni ljudski oblik. Na taj su način razotkrivale more.⁶⁸

Jedna od kazivačica navodi i sljedeću predaju čiji vremenski kontekst i nije toliko dalek. Naime, riječ je o 1960-im godinama, kada je kazivačica bila djevojka. Riječ je o momku i djevojci iz mjesta u kojem je kazivačica rođena.

Kad san ja bila možda tako 14-15 godina, u nas u selu bija ti je momak jedan, nije se znalo je li lipši ili bolji, zvali su ga Antiša Đulov. Od mene je bija stariji možda 7-8

⁶⁵ Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 98.

⁶⁶ Isto, str. 98.

⁶⁷ Kazala mi je Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

⁶⁸ Dragić, Marko. *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 99.

godina, ne pantin sad točno. U to vrime to je već bija debelo momak za ženit ga, a on nije baš da je bija od cura. Sad zamisli ti u to vrime takav momak neoženjen, to stvarno nisi često viđa, još moš mislit u našen selu. Al zato su cure, očeš starije, očeš mlađe bile lude za njin. Bog mu da pokoj, umra je prije koju godinu, al nemaš se čega sramit i meni se sviđa tada. Samo šta san ja tada imala 14 godina, curetak, to dičinje gluposti. Lako za mene i za take moji godina, al starije cure po selu a i iz drugi sela su skakale oko njega. I moj sinko, Luca jedna iz sela isto, od dvadeset i koju godinu njemu ti mira nije dala. E oko matere njegove, e oko sestre mu mlađe, to ti je po cile dane njima bilo oko kuće, litnje doba je bilo kad se desilo to šta ću ti sad govorit. I kako ti se ona uvukla tu među nji, počela ti je mater davit Antišu da šta ne bi da je cura dobra i vridna iz dobre kuće, al Antiša nije tija čut. On bi ti se gubija pitaj boga di ti` dana, samo da ne mora bit kraj nje. Jedan dan kad ti je mater tako počela oko njega dok je Luca bila kod nji, on ti poludija i sad šta je sve izreka to niko nije prinija točno kako je bilo. Al da je Luca nakon toga zabila se u kuću, mater joj nije znala šta će s njon, to san tada i ja znala i jasno mi je bilo da je nešto s Antišon. I bilo ti je tako neki par tjedana, može bit i misec, ne znan pravo, kad ti se počelo pričat po selu da Antiši nije dobro, da je skroz rastrešen. I šta ti je bilo, on ti je počea ne spavat po noći, mater mu je pričala da u srid noći viče, priča da ga ne moš razumit. Uletila bi mu ona dikad od stra u sobu da vidi šta mu je, a on bi na krevetu u goloj vodi bija, tilo ko deblo leži, ne može ga makac, a glava u goloj vodi. Nakon toga ljudi su govorili da mu to mora dolazi, a da nema ko drugi to bit nego Luca na koju se namirija pa mu sad vraća. To ti je sad sve šta se priča okolo, a on kakvi je bija, od njega se nije moglo puno čut kad svakako nije nikad puno priča.⁶⁹

Bilo je zanimljivo promatrati kazivačicu koja je ovo pričala iz perspektive osoba koja vjeruje u ono što govori. Iako u današnje vrijeme, kada smo kao ljudska zajednica došli do raznih otkrića iz područja psihologije koja objašnjavaju ovakve pojave za vrijeme spavanja, još uvijek postoje ljudi koji svojim postojanjem, ne samo da održavaju usmenu tradiciju, već u nju vjeruju.

2.4.3. Irudica

⁶⁹ Kazivala mi je Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

Irudica je demonološke biće u hrvatskoj tradiciji za koju su smatra da nagovještava jako nevirijeme praćeno snažnom grmljavinom. Prije nego li je postala naznaka meteoroloških nepogoda u kontekstu hrvatskog tradicijskog vjerovanja, Irudica je bila kći Herodove žene Herodijade koju je Herodijada dobila iz prvog braka koji je imala s Herodovim polubratom Herodom Filipom.⁷⁰ U hrvatskoj tradiciji Herod je nazvan Irud, dok je Irudičina majka Herodijada nazvana Poganicom. Jasno je već prema imenima koja su im dodijeljena da u našoj tradiciji nisu baš pozitivno kontekstualizirani, a razlog tome nalazimo u evanđeljima koja donose priču o Herodovoj rođendanskoj proslavi na kojoj ga je Herodijadina kći oduševila plesom da joj je obećao da će ostvariti što god da zaište. Herodijadina kći na majčin savjet je od Heroda zatražila glavu Ivana Krstitelja.⁷¹ Iz te biblijske priče kreće vjerovanje u hrvatskoj tradiciji da su navedena tri člana obitelji demonska bića, a shodno tome iz straha su u narodu nastajale brojne basme kojima ih se nastojalo otjerati.⁷²

Pantin irudicu kol'ko i sebe ko dite. A jesan i bila strašljiva, nije ti moglo proć nevrime a da ja nebi cenila. Ka` bi ti počelo sivat i grmit ja ako bi bila digdi vanka odma bi ti stala trčat kući i onda bi se tamo uvatila il` pokojne matere il` babe, bila je i ona živa tada još. Baba znan da bi u to krenila molit i spominjat irudicu al evo ne bi se čovik sitija sad kako je išlo to. More bit da bi mi brat stariji zna. Al zato san upantila da bi mater govorila:

*Jel na oblak side irudica,
kućan svoj in trću dica.
Materama ligaju na grudi,
kad su ćaće svima irudi.⁷³*

U folkloru Hrvata u drugim krajevima, „Irudica je demonsko biće koje je krivo za smrt sv. Ivana Krstitelja te je stoga sv. Ilija progoni i bije munjama od kojih je sva isprobijana. Ona u obliku mačke bježi svijetom, jer je još nijedan grom nije udario (već

⁷⁰ Dragić Marko, *Irudica u hrvatskome folkloru*, Croatica et Slavica Iadertina, 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017., str. 136.

⁷¹ *Isto*, str. 137.

⁷² Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 438.

⁷³ Kazivala mi je 2023. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

munje), a kad je udari, ubit će je. Prije njega sv. Ilija će se boriti protiv Antikrsta i Antikrst će ga ubiti. Sv. Ilija će oživjeti i ubiti Antikrsta i bit će kraj svemu i Strašni sud.“⁷⁴

2.4.4. Babaroga

Babaroge, poznate još i kao kučibabe dio su hrvatske narodne tradicije. Kučibabe ili babaroge su demonološka bića koja se često povezuju s vodom, bunarima i sličnim mjestima.⁷⁵ U mnogim slavenskim kulturama, uključujući Hrvatsku, vjerovalo se da ova bića žive u vodi i često su opisivana kao opasna za djecu, koja su sklona približavanju vodi. Ova vjerovanja služe kao način da se djecu upozori na opasnosti koje stvara voda ne bi li se izbjegle nesreće. Babaroge ili kučibabe se često koriste kao likovi u pričama kako bi se podučavale vrijednosti poput poslušnosti i opreza prema okolini. Narodna vjerovanja i mitologija često imaju svoje specifične likove i priče koje se prenose kroz generacije, često s ciljem da se prenesu važne poruke i nauči nova pokoljenja kako se ponašati u određenim situacijama.

U moje vrime toliko virovanja u vištice nije bilo, ali mater je uvijek pričala o babarogi čin bi se ko od dice maka dalje sela. I dan danas kad se vratim u selo i udaljin se od stare kuće uvijek se sitim babaroge i ne bude mi svejedno. Sićan se kad smo jedanput mi dica se dogovorili ubiti babarogu, jedna starija žena nas je čula i naoružala nas štapima. I njoj je bila stra u kostima glavu bi dala da je. Dica ka dica, kad smo bili skupa ničega nas stra nije bilo, a ludorije su same dolazile. Krenili mi prema šumi di je živila ta babaroga, kad se oko nas smračilo, a bilo je litnje doba šest sati popodne. Kad smo došli u šumu počela je kiša ka iz kabla. Kad je prvi u grupi počeo kričati, Bog nas nije mogao svrniti od ludog trčanja po šumi. Dok smo mi tako trčali ko muve bez glave, stvorila se prid nama babaroga i krene ona za nama trkon i još je nešto govorila za nami, ali ko je mogao čuti šta od kiše, šta od naše krike.⁷⁶

Zanimljivo je kako je kazivačica racionalno s pozicije odrasle osobe dodala da je ta babaroga zasigurno neka baba iz susjednog sela koja je u šumi imala ostavu, a za njima je

⁷⁴ Marko Dragić, Suvremena etnografija vjerske usmene lirike u metkovskom kraju, *Hrvatski neretvanski zbornik 9*, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb 2017., 245-264.

⁷⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.*, str. 439.

⁷⁶ Kazala mi je 2018. Iva Bilonić (djev.Sučić) rođena 1940. u Tijarici.

trčala jer im je htjela ponuditi zaklon od kiše. Unatoč godinama koje su prošle, dok je pripovijedala ostavljala je dojam djetinjeg straha.

2.1.1. Đavao pretvoren u životinje

Đavao se ljudima prikazivao u tijelu različitih životinja, a najčešće su to crni ovan, pas, magarac i mačka.⁷⁷ U ovom kontekstu, Đavao se navodi kao entitet koji ima sposobnost pretvaranja u različite oblike i nanositi zlo ljudima ili drugim bićima. Pretvaranje u magarca, posebno sa nazivima kao što su "orko", "maminjorga" ili "pakleni magarac", može sugerirati simboliku negativnih sila ili pakla. Magarci su često povezivani s težim teretima i mukotrpnim radom, pa se to može odnositi na iskustvo patnje ili mučenja koje Đavao nanosi. Mačke su u različitim kulturama povezane s magijom, tajnovitošću i nečim skrivenim. Pretvaranje u mačića može ukazivati na manipulativnu ili zavodljivu narav Đavla. Crni ovan često je povezan sa simbolikom žrtvovanja ili prokletstva. To bi moglo ukazivati na moć da nanese nesreću ili prokletstvo onima koje pogađa. Psi su pak često povezivani s vjernošću i zaštitom, ali i s opasnošću i agresijom. Pretvaranje u psa može ukazivati na mogućnost da Đavao zavara ili manipulira vjernošću i zaštitom kako bi nanio zlo. Demonsko djelovanje navedenih životinja manifestiralo bi se na način da bi se pojavili noću ljudima se zavladeći pod noge da bi ih u konačnici primorali da ih uzjaše. Kada bi ih uzjašili Đavao bi s njima trčao unaokolo, po selima, šumama i planinama dok se ne bi oglasili prvi pijetlovi.⁷⁸

U nas bi se mlado tako liti okupljalo pa bi pričali, šta muški s muškin, ženske sa ženskin, al bi i svi skupa kad bi se zametile kakve priče šta zanimaju i muško i žensko. Tu se zezalo, smijalo, ali volilo se i strašit. Najviše bi muški krenili da će strašit ženske s pričama o prikazama i vilama pa bi se znale ženskice pripast da ne bi kući mogle bez pratnje. I tu ti je to njiovo. Pripani curu, pa ćeš je kući pratit. Jedan put ti je nama u kući brat okupija muške iz sela, a uvatili se bili ćaćina vina. Ja san bila mlađa išla san leć, al je ćaća to sutradan priča da se Petar, mali Vrgočev valjda opija i jedini iša put Vrgoča, ovo ostalo sve bilo vamo od nas. I on ti nesritnjak sam u Vrgoče, a vidila si onda kad smo išli koliko šume triba proć za tamo doć. Bilo je prije i više stabala. Njemu ti se na putu ukaza magare, a on ga gleda i računa kako mu je ki

⁷⁷Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko, *Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom*; Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, 20. Mostar 2006, str. 64.

⁷⁸Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 441.

naručen doša. Kako je sija na njega, tako ga je ovaj krenia mantat. Kaziva je da nema di nije proša s njen dok ga nije bacia digdi blizu Vrgoča.⁷⁹

2.1.2. Plašila (utvare, prikaze)

Plašila, odnosno utvare, prikaze, pritvare nazivi su za čudovišta koja su se prema narodnom vjerovanju noću ljudima priviđala u obliku nakaznih životinja (crnog ovna, žutog ili crnog psa, zeca, mačke i sl.⁸⁰ Pučka vjerovanja i folklor često sadrže priče o paranormalnim pojavama, duhovima, utvarama i raznim čudnim entitetima. "Pritvara" je jedan od tih termina koji opisuje nešto što se doživljava kao zastrašujuće ili nadnaravno. Ovi oblici "pritvara" mogu biti simbolički i vezani za strahove i negativne emocije ljudi.

Mačka u oraju

Bia je u nas u selu jedan Ilija šta mu je kažu u oraju kraj kuće živila neka mačka. To je s mačkan bilo ka i sad, ima si uvik isti par mačaka oko kuće, nije moglo bit da koju ne znaš, a za njega kažu da tu mačku nikad prije nije viđa. Da je bila crna ki đava samo je bilo oko očiju imala. Svaku večer bi cvilila u oraju, skakala bi s oraja na ponistre po kući, jadan on ne bi oka moga sklopit. Namolija bi se on svake večeri Bogu dok ona ne bi stala.

2.5. Eshatološke predaje

Eshatološke predaje donose pripovijesti o brojnim potresnim pojavljivanjima tek rođene vanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih. Ubijala su se i djeca začeta s begovima ili agama u „Pravu prve bračne noći“, ali i odrasli koji su umrli ne ispovjediвши sve svoje grijehe. Umrli s neispovjedenim grijesima pojavljivali su se svojim ukućanima sve dok ne bi rekli svoj neispovjedeni grijeh, a potom bi zauvijek nestali. Ipak, u eshatološkim predajama najučestaliji su motivi male ubijene ili umrle djece koja su se pojavljivala noću u bijelim haljinicama sa svijećama u rukama. U pojedinim mjestima u Dalmaciji i na otocima takva su se djeca nazivala *macićima*, u zapadnoj Hercegovini *krivljavcima*, u istočnoj Hercegovini *drekavcima*, a u dubrovačkom kraju i Kaštelanskoj zagori *tintilinićima*. U izrazu *macići* dolazi do paronomastične opsjene jer se sličnim izrazom

⁷⁹ Kazivala mi je Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tijarici.

⁸⁰ *Isto*, str. 444.

mačići nazivaju demonska bića nastala pretvaranjem đavla u mačku koja sve do jutarnjeg javljanja prvih pijetlova čini zlo ljudima koje sretne u noćnim satima.⁸¹

2.5.1. Neudana Mara ustajala se iz groba i hodala

Treća priča koja se veže uz malo mjesto Čačvinu, najfantastičnija je od svih ovdje izloženih. Priča je u narodu nastala u razdoblju prije Drugog svjetskog rata kada su uistinu živjeli likovi priče, a pripovjedači također tvrde da je i sama priča nastala oko likova istinita i da su svjedoci donedavno živjeli i branili istinitost same priče.

U selu je tada živila stara cura Mara kojoj je najveća želja bila da se uda. Kako je njeno vrime za udaju odmaklo, a i njeni kod kuće su je stiskali zbog toga, ona se odluči na samoubojstvo. Pokušala je prvi put, ali konop nije bija dovoljno jak. Vidia je nju takvu brat koji joj je svitova da idući put uzme deblji konop. Mara je to i napravila. Nisu prošla tri dana kad su je našli mrtvu u sobi. Odma neton nakon njene smrti ruvo koje je sebi jadnica spremala za udaju svaki bi se dan isprimištalo po Marinon ormaru, iako je njena mater uporno slagala. Jedno su vrime krili šta se događa, ali kad in je stra uša u kosti rekli su oni to svećeniku. Svećenik je izmolio šta je triba i ruvo se više nije primištalo, ali ono šta je uslidilo još je gore. Ljudi su misecima iza toga viđali Maru u crnini kako prolazi selon bez da bi glavon makla kad bi je neko zva. Pričalo se još da je viđana mišina koja oda po selu pa su nastale priče da je i tu Marin duh upetlja prste.⁸²

2.5.2. Duh u kući

U sljedećoj predaji iznosi se poprilično česta tema prisutnosti duhova preminulih bližnji koji traže mir i spokoj.

Bilo ti je to kad smo mi žene same ostale u kući s dicon. Did ti oša u njemačku s braton Nikolon. Kako nan je kužina i boravak bili doli, a sobe gori mi se ne bi penjale dok nije bilo za ić leć. Jednu večer mi tako sidile, Iva redila po kući, a ja oko dice kad nešto počme gori klapat. Nas dvi nesriće se pripale ne znamo šta ćemo. Ja Ivi da može bit da je prozor osta oškrinut il vrata pa da klapa. I tako nas dvi šta ćemo stoj

⁸¹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 427.

⁸² Kazala mi je 2018. Ana Bilonić rođena 1948. u Čačvini.

'dol' i ne mrdaj. Kad u neku uru ništa se više čulo nije i mi ošle gor' s dicon. Vrta se cilu noć, nikako san na oči stra te bez muška u kući. Prošlo tako neko vreme ne bi se ništa čulo kad opet nakon nekog vremena krene večerima klapat. Nas dvi reko šta ćemo nego do popa jer nit je od prozora i vrata nit od vitra. A pop mlad doša reko ako on ne zna šta činit ko će. Nama ti pop da propitamo je li umra kogod naš u kući s grijima da ih nije kaza. Mi odma kući i pitaj Anu, sestru ti didovu, ona odma živila vrata do vrata. Ona na to naše da je živila u kući pop gor na katu, stric njiov, da je umra ima neki desetak godina i da njoj niko drugi nije na pameti. Mi opet sutradan popu i on da molimo krunicu svaku večer kad krene klapat. Tako i uradile, platile kasnije još par misa i ne digla se ja s ove stolice ako ti je nakon toga zaklapalo gor'.⁸³

Mnogo priča koje su kolale narodom imaju svoje uporište i u Bibliji pa tako sljedeća priča dokazuje kako su ljudi društvene pojave tumačili „Isusovim riječima“. Isusovim stavljam pod navodnike jer nisam mogla pronaći relevantan dokaz da su to uistinu Isusove riječi zabilježene u Bibliji.

Kada bi se dogodilo da u selo dođe zla nevjesta u poštenu kuću žene bi se danima pitale zašto je Bog to dopustio. Tako se širila priča koja daje odgovor na to životno pitanje.⁸⁴

2.6. Pričanja iz života

Pričanja iz života vrsta su predaja koje su kratke forme, a najčešće su podrugljivog tona. U tim predajama izruguje i ismijava nekim osobama zbog njihovih određenih osobina. Te osobine ne moraju nužno biti njihove odlike karaktera, već njihova pripadnost određenom kraju i selu, pripadnost određenom društvenom sloju (tu se najčešće obrušavaju na seljake i malograđane) i različita zanimanja koja su iz nekog razloga u tradiciji pečatirana kao nepoželjna, nemoralna i posprdna (činovnici, političari).⁸⁵ U pričanjima iz života nalazimo i karakteristike drugih usmeno-tradicijskih oblika kao što su šale, vicevi, novele i anegdote. Naime, u tim oblicima također nalazimo figure kao što su ironija pa i sarkazam u nekoj mjeri.

⁸³ Kazala mi je 2020. Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950. u Tigarici.

⁸⁴ Isus i sv. Petar šetali su u pustinji prema kućama čobanica ne bi li dobili odgovor u kojem smjeru trebaju ići kako bi izašli iz pustinje. Isus je pristupio jednoj čobanici koja je stajala ispred kuće s ovcama i upita je za smjer na što mu je ona samo srdito odmahнула glavom. Nedugo za tim susreli su mladića koji im je dao detaljne smjernice kako da stignu do cilja. Kad su se udaljili od mladića Isus kaže Petru: „Vidiš Petre, ovaj dobri mladić uzet će za ženu onu čobanicu.“ Petar upita Isusa zašto će se to dogoditi, a on mu uzvrat: „Neka se miješaju dobro i zlo!“ Iva Bilonić (djev. Sučić) rođena 1948. u Tigarici, mjestu u blizini Trilja kazala mi je 2018.

⁸⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 444.

Osim ironičnosti, u pričanjima iz života može se detektirati metaforičnost (npr. o *sedam prutova*) i didaktičnost (didaktična pričanja o ubijanju staraca). Takve predaje u pozadini imaju snažne društvene pouke i poruke.⁸⁶

Sljedeća priča govori o dosjetljivosti i britkosti uma momka koji je odlučio isprobiti ruku djevojke u koju je zaljubljen. Ova priča u sebi ima vidljive elemente anegdote.

Pričali su stari o momku, on spada staron Miljku stric, koji je tija ić na silo u kuću Lišnjića jer je tija ženit njiovu ćer. Volija je on nju, a i ona njega, al ćaća njen nije njega tija za svojtu jer je on ima ludu tetku i govoriya bi da će taki postat i on, a ako ne on onda će in još gore dica. Plakala je ćer i molila, al ćaća nije tija čut, a matere se tada nije puno ni pitalo. Kukala je ona dugo njima, govorila da ne uda li se za nj da će ostat stara cura ili da će ić u časne. Molija je njega i momak, dolazija u kuću i svašta, a ćaća bi njen njemu govoriya da neka on iđe na silo, al kroz njiova vrata neće. Eto ti jedan dan dolazi Miljak njima prid kuću i uđe kroz prozor, prid njenog ćaću stane i krene prosit ruku cure. Starog je to Lišnjića valjda oduševilo i kaza on ćeri da su joj ruke odvezane al da ako će poč za nj, mora proć kroz vrata.⁸⁷

3. Legenda

Legende su priče koje se često temelje na vjerskim uvjerenjima i koje se smatraju istinitima u okviru tih uvjerenja. One često govore o životima svetaca, crkvenim dostojanstvenicima, mučenicima, i Božjim čudesima. Legende su bliske narodnoj predaji i često imaju elemente čuda, koji ih čine izuzetnim i često čine da se izdvajaju. Legende imaju svoju svrhu u unosa reda i harmonije u život, te se često koriste kako bi se ilustrirale moralne pouke i duhovne istine. U mnogim legendama, čuda koja su izvedena od strane Božanstva ili svetaca imaju funkciju ispravljanja nepravdi, nagrađivanja dobrih postupaka te kažnjavanja zlih djela. U svakom slučaju, legende su snažan izraz vjerske kulture i uvjerenja te igraju važnu ulogu u prenošenju duhovnih vrijednosti i nauka unutar zajednica koje ih njeguju.⁸⁸

U Cetinskoj krajini najpoznatija je legenda o čudotvornoj slici Gospe Sinjske, ali prisutne su poneke i o drugim svetcima. Pričana je legenda o sv. Juri, iako njegovo štovanje u

⁸⁶ Isto, str 444.

⁸⁷ Kazivala mi je Ljuba Bilonić (djev. Sučić) rođena 1950 u Tijarici.

⁸⁸ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 448.

Cetinskoj krajini nije toliko popularno kao u drugim dijelovima Lijepe Naše. Naime, prema legendi sv. Jure bio je u borbi s ognjenim zmajem iz koje je izašao kao pobjednik. Borba među njima odvijala se u Miloševom jezeru u Hrvacama, a sv. Jure nakon što je usmrtio zmaja raskomadao ga je i razbacao po Cetinskoj krajini. Rep je završio u Glavicama i prema legendi je toliko smrdio da se to područje glavica naziva Smradovo. Također, govori se da je to najplodnije područje Sinjskog polja.⁸⁹

⁸⁹ Prema riječima Anđelke Tomašević (djev. Bugarin) rođene 1943 u selu Podi.

4. Rječnik

A

arambašići- tradicionalno sinjsko jelo, slično sarmama

B

bauljati- hodati bez pravog cilja

babroga- mitsko stvorenje slično vješticama

bajraktar- osoba koja nosi bajrak

besideći-govoreći

babo-otac

berlave-budalaste

Č

čauš-niži čin u osmanskoj vojsci

čardak- stara drvena kuća

Ć

ćaća-otac

ćerće-kćeri

D

dica-djeca

dika-ponos

delija-razvijen muškarac

dotarice- kćeri jedinice

djeverbaša- osoba koja u maskiranoj povorci zapovijeda djeverima

dernek- slavlje

Đ

đometičar - geodet

F

fažol- grah

G

gonjanje- hvatanje

guvno- treće dvorište

grotulje- orasi u ljusci nanizani u obliku lančića

J

jošter- još

K

klepav- klempav

kvasina-ocat

kila-kilogram

kričati-vikati, galamiti

krvolija-onaj koji prolijeva krv, ubojica

kano- kad ono

kužina-kuhinja

L

litnji-ljetni

lipota-ljepota

M

mišina-obrijana kozja koža

mater-majka

mačkare- maškare

mejdan-boj

N

nigdi-nigdje

nigda-nikada

NJ

njiova- njihova

njizi- njih

O

oškrinut-odškrinut, malo otvoren

opačina-opako djelo

P

pop-svećenik

providiti- osigurati

panceta- slanina

prija- prije

providur- visoki mletački funkcioner

R

ruvo- oprema odjeće

S

svrniti- zaustaviti

silo- odlazak u djevojčin dom

silen- umišljen

serdar- vojni zapovjednik

sindžir- lanac

serašcer-serasker, vrhovni zapovjednik vojske u Osmanskom Carstvu

srdebolja-dizenterija

T

trefti-susresti

trijest-trideset

trikrat-triput

U

ura-sat

uvo-uho

V

vrtila-vrta

Vrljika-Vrlika

vojevat-ratovati

Ž

žeženj- dan uoči nečega

5. Zaključak

Ovaj rad bio je usmjeren na izlaganje samo jedne šake kamenčića s morskog dna tradicije. Predaje su samo malo udio i uvid u potenciju usmene književnosti kao nositeljice kulturoloških, antropoloških, povijesnih i drugih znanja. Unatoč tome što se ovaj radi usmjerava samo na jedan segment usmeno književne tradicije, jasno dolazi do izražaja njena odlika zrcaljenja različitih životnih perspektiva, načina percipiranja života i stvarnosti.

U današnje vrijeme moglo bi se reći da se zanemaruje faktična raznolikost koju zatječemo u tradiciji, posljedično i usmenoj književnosti, a koja uvelike može pridonijeti i obogatiti živote ljudi, ali i biti snažno uporište i temelj za znanstvena istraživanja na području društvenih i humanističkih znanosti.

U Cetinskoj krajini još uvijek urbanizacija nije zaprijetila u tolikoj mjeri da je progutala dušu tamošnjih ljudi. Brojni su primjeri udruga, ali što je još važnije i pojedinaca koji se unutar vlastitih životnih okvira trude sačuvati autentične navike i običaje svojih predaka. Dok sam razgovarala sa svojim kazivačicama i kazivačima bilo je zanimljivo promatrati kako su se neki običaji provlačili kroz generacije te postoje još i danas u narodu. S druge strane, teško je shvatiti kako su se neki običaji unatoč desetljećima i desetljećima tradicije uspjeli izgubiti u posljednjih nekoliko. Upravo to svjedoči o važnosti angažmana ljudi kako bi se takvi galopirajući gubitci zaustavili.

Svijest o raznolikosti predaja insinuira i svijest ljudi o raznolikosti pristupa i perspektiva i u današnjem kontekstu življenja. Njegovanjem usmeno književne baštine, učimo njegovati pluralizam kao koncept što je od velike koristi za kontekst u kojem danas egzistiramo.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Kazivači:

Ana Bilonić rođena je 1. 5. 1948. u Čačvini. Završila je četiri razreda osnovne škole, a sve ostalo znanje i mudrost stekla je zahvaljujući vlastitom radoznanom i nemirnom duhu. Svoj je život provela i još uvijek provodi u svakodnevnoj interakciji s ljudima što joj omogućilo da postane neiscrpan izvor korisnih savjeta, zanimljivih priča i svjedočenja.

Anđelka Tomašević rođena je 14. 2. 1943. u malom selu Podi pokraj Graba (okolica Trilja). Njen život obilježen je nasilnom smrću roditelja tijekom Drugog svjetskog rata. Uspjela je završiti svih osam godina osnovne škole, a u to vrijeme i na tom području osam godina školovanja bilo je rezervirano samo za rijetke pojedince. Udala se u Sinj i dugi niz godina radila u tvornici *Dalmatinka*.

Iva Bilonić rođena je 5. 8. 1948. u Tijarici, mjestu u blizini Trilja. Život je provela u domaćinstvu i kućnoj radinosti. Njena institucionalizirana naobrazba obuhvaća samo četiri razreda osnovne škole.

Ljuba Bilonić rođena je 5. 11. 1950. u Tijarici. Završila je četiri razreda osnovne škole. Karakterizira ju visoka angažiranost u društvenim i vjerskim aktivnostima u sklopu kojih spašava običaje i navike od zaborava.

Nikola Bilonić rođen je 13.12.1940. u Čačvini. Završio je četiri razreda osnovne škole, a radni vijek proveo je u Njemačkoj. Zadnjih dvadesetak godina posvetio je pisanju poezije pa je u cetinskom kraju zaradio nadimak pučkog pjesnika. Osim što piše pjesme nadahnute baštinom vlastitog kraja, uveseljava ga i zapisivanje narodnih misli, poslovice i izreka.

Literatura

1. Botica, Stipe, Trajno živa usmena književnost. Narodna umjetnost 42 (82). 2005. 127-154.
2. Čubelić, Tvrtko, *Povijest i historija usmene narodne književnosti*. Zagreb. 1990.
3. Čubelić, Tvrtko. Narodne pripovijetke. Izbor tekstova s komentarima i objašnjenjima i rasprava o narodnim pripovijetkama, Peto izdanje (Prošireno i dopunjeno te kritički sređeno). Usmena narodna književnost, knjiga 4 (Vlastita naklada). Zagreb 1970.
4. Dragić, Marko, Hajdučki harambaša Andrija Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk, *Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja* 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, 292-332.
5. Dragić, Marko, Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga. Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botici) (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb, 2018. 283.-297.
6. Dragić, Marko, Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa. *Godišnjak Titius* 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 219.-240.
7. Dragić, Marko, Tradicijske priče iz Zagore, *Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu*, Split 2017.
8. Dragić, Marko, Irudica u hrvatskome folkloru, *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017. 135-155.
9. Dragić, Marko, Suvremena etnografija vjerske usmene lirike u metkovskom kraju, *Hrvatski neretvanski zbornik* 9, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb 2017., 245-264.
10. Dragić, Marko, Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske, *Croatica et Slavica Iadertina* 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., 153-177.
11. Dragić, Marko. Sveti Jakov Markijski u predajama i legendama Hrvata, *Jakov Markijski i njegovo djelovanje u Bosni: zbornik radova*. Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet; Deževica: Župa Gospe Snježne, 2016, str. 241-260.
12. Dragić, Marko, Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju, *Suvremena pitanja* 22, Mostar 2016., str. 67-87.

13. Dragić, Marko. Danak u krvi u romanu Na Drini ćuprija i u suvremenom pripovijedanju. HUM, 8. Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2012., 123.-140.
14. Dragić, Marko. Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379-411.
15. Dragić, Marko. Etiologija izreke „Šaptom Bosna poginu“. Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja, 60 (3). Split; 2011., str. 361. – 382.
16. Dragić, Marko, Kronikati i memorati u suvremenom pripovijedanju Hrvata južne Hercegovine, Stolačko kulturno proljeće, godišnjak za povijest i kulturu, br. VI, Matica hrvatska, Ogranak Stolac, Stolac, 2010., str. 177-212.
17. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
18. Dragić, Marko; Dragić, Helena: Leksik hrvatske usmene književnosti. Suvremena pitanja, 5. Matica hrvatska, Mostar, 2008. 89.-112.
19. Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture, Sarajevo: MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo. 2005.
20. Dragić, Marko, Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i tradiciji Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja 52. (3-4) Split 2003, str. 283-295.
21. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
22. Kekez, Josip. Leukorn i djevojka bez grijeha. Slike i prilike pripovijedane u Hrvata. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb 1989.
23. Kekez, Josip. Prva hrvatska rečenica: pogledi na suodnos usmene i pisane hrvatske književnosti. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb. 1988.
24. Kelava, Josipa. 2018. Mitske predaje posuškoga kraja, *Bosna franciscana*, 48. Sarajevo: Franjevačka teologija, 279-294.
25. Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko, Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom; Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, 20. Mostar 2006, str. 63-88.
26. Marijanović, Dragan, Priče iz Hercegovine: kraj Andrijice Šimića (24. travnja 2016.), <https://www.hercegovina.info/hercegovina/mostar-hercegovina/price-iz-hercegovinekraj-andrijice-simica-106355/106355/> (pristup 22.srpnja 2023.)

27. Marinović, Ivana, Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriješkog kraja, Bosna Franciscana, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, godina XXVII, br. 50, Sarajevo, 2017.
28. Marinović, Ivana, Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na području Širokog Brijega, Bosna Franciscana 51, Časopis franjevačke teologije Sarajevo, 2019. 193-220.
29. Marković, fra Ivan, Sinj i njegovo slavlje, Dionička tiskara u Zagrebu, 1898.
30. Milićević, Josip, Narodni običaji i vjerovanja u Sinjskoj krajini. Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku, vol. 5. i 6., br. 1., 1967. 472-498.
31. Narodne lirske pjesme, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.
32. Povijest hrvatske književnosti, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
33. Sikirica, Nikola, *Legende istorinske u krajevima Centinske doline* Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku 16 (1). 1979. 159-166.
34. Šešo, Luka Which Woman is a Witch? The Stereotypic Notions about Witches in Croatian Traditional Beliefs. *Studia ethnologica Croatica*, 24 (1), 2012. 195-207.
35. Širić, Josipa. 2015. Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 387-398.
36. Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)* Knjižnica »Gospa Sinjska« knjiga br. 6, Sinj 2000.
37. Usmene pripovijetke i predaje, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
38. Žmegač, Viktor. Književnost i zbilja. Školska knjiga. Zagreb, 1982.

Sažetak

Cilj je ovog rada bio prezentirati bogatstvo u domeni predaja i legendi usmenoknjiževne baštine Cetinske krajine. Nastojalo se pružiti deskriptivni uvid u definicije predaja i legendi, ali i donijeti živu riječ koja se prenosi u narodu već desetljećima i potvrđuje zaključke sažete u znanstvenim definicijama. U radu su prikazane predaje prema usustavljenoj podjeli Dragića, a u njegovoj podjeli nalazimo sljedeće vrste predaja; povijesne, mitske, demonološke, eshatološke, pričanja iz života i legende. Kao i većina podjela u znanosti o književnosti, ni ova nije isključiva na način da se primjeri mogu jednoznačno svrstati u jednu od kategorija pa su primjeri predaja svrstani tako da se primjer pripisuje onoj vrsti predaja s čijim se deskriptivnim karakteristikama najviše poklapa. U kontekstu povijesnih predaja spominju se predaje iz vremena osmanske okupacije Cetinske krajine. To vrijeme najviše je iznjedrilo predaja o hajducima, odnosno Andrijici Šimiću uz kojeg se veže najveći broj predaja zbog slave koju je uživao za života, ali i kasnije. Spominju se i vitezovi Vučkovići koji su u velikoj mjeri pridonijeli društvu tog vremena na području Cetinske krajine i čudesna obrana Sinja koja je ne samo od velike kulturne i tradicijske važnosti za narod Cetinske krajine već je postala i važan segment hrvatskog identiteta u cijelosti. Spominju se i etiološke predaje, odnosno predaje vezane uz nazive mikrolokality. Donose se brojni primjeri mitskih i demonoloških predaja za koje se može reći da uživaju status favorita među narodom Cetinske krajine s obzirom na njihovu brojnost. Naposljetku se spominju i eshatološke predaje, pričanja iz života i legende s popratnim primjerima iz bogatog bazena narodnog umjetničkog viđenja povijesti i života.

Ključne riječi: predaje, legende, Cetinske krajina, usmena književnost, tradicija

Reality and fantasy in the traditions and legends of the Cetinje region

Summary

The aim of this paper was to present the wealth of traditions and legends of the oral literary heritage of the Cetina region. An effort was made to provide a descriptive insight into the definitions of traditions and legends, but also to bring a living word that has been transmitted among the people for decades and confirms the conclusions summarized in the scientific definitions. The paper presents traditions according to Dragić's established division, and in his division, we find the following types of traditions; historical, mythical, demonological, eschatological, stories from life and legends. Like most divisions in the science of literature, this one is not exclusive in the way that the examples can be unambiguously classified into one of the categories, so the examples of traditions are classified so that the example is attributed to the type of tradition whose descriptive characteristics match the most. In the context of historical traditions, traditions from the time of the Ottoman occupation of the Cetina region are mentioned. That time mostly spawned legends about bandits, that is, Andrijica Šimić, who is associated with the largest number of legends because of the fame he enjoyed during his life, but also later. Mention is also made of the Vučković knights, who greatly contributed to the society of that time in the area of the Cetina region, and the miraculous defense of Sinj, which is not only of great cultural and traditional importance for the people of the Cetina region, but has also become an important segment of Croatian identity as a whole. Etiological traditions are also mentioned, i.e., traditions related to the names of micro localities. There are numerous examples of mythical and demonological traditions that can be said to enjoy the status of favorites among the people of Cetina region, considering their number. Finally, eschatological traditions, stories from life and legends are mentioned with accompanying examples from the rich pool of folk artistic views of history and life.

Keywords: traditions, legends, Cetina region, oral literature, tradition

Obrazac P.O.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojomi ja Magdalena Bilonić, kao autor/ica diplomskog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom

Zbijsko i fantastično u predajama i legendama
cetinskog kraja

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje diplomskog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 04.09.2023.

Potpis Magdalena Bilonić

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Magdalena Bilonić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice hrvatskog jezika i književnosti i pedagogiji izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 04.08.2023.

Potpis Magdalena Bilonić

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podertajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: Magdalena Bilonić
Naslov rada: Zbijsko i fantastično u predajama i legendama
Znanstveno područje: cetibskog kraja humanističko
Znanstveno polje: filologija
Vrsta rada: diplomski rad

Mentor/ica rada:

prof. dr. sc. Marko Dragić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva (ime i prezime, akad. stupanj i zvanje):

prof. dr. sc. Boris Ćukore

prof. dr. sc. Marko Dragić

dr. sc. Nikola Sunara

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) rad u otvorenom pristupu

b) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

Split, 04.09.2023.

Potpis studenta/studentice: Magdalena Bilonić